

Κοσμάς Τουλούμης

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΙΣ ΜΥΚΗΝΕΣ

Σε όλη τη διάρκεια του 19^{ου} αιώνα και, κυρίως, μετά τις ανακαλύψεις και τις ερμηνείες του Ερρίκου Σλήμαν το 1876, οι Μυκήνες γνώρισαν ημέρες μεγαλείου και δόξας. Γνώρισαν, όμως, ταυτόχρονα, και διαφορετικές προσλήψεις, νοσηματοδοτήσεις και αναπλαισιώσεις όχι μόνο από τους ξένους και Έλληνες ερευνητές τους, αλλά και από βασιλείς, πολιτικούς, λογοτέχνες και λόγιους της εποχής¹. Οι μελέτες και οι δημοσιεύσεις του θεωρούμενου ως «πατέρα» της ελληνικής προϊστορικής αρχαιολογίας Χρήστου Τσούντα στο τέλος του ίδιου αιώνα έδωσαν ώθηση στην αναγνώρισή τους ως προϊστορικού συμβόλου του ελληνικού πολιτισμού². Οι Έλληνες λόγιοι, οι μορφωμένοι και τα μέλη της αστικής τάξης της εποχής, όπως και οι αντίστοιχοι ξένοι, επέστρεφαν, έτσι, συχνά στις Μυκήνες, πιστεύοντας ότι αναβαπτίζονται στο απώτερο παρελθόν.

Διαφοριστικό προς αυτήν την κατεύθυνση είναι ένα πρωτοσέλιδο δημοσίευμα της αθηναϊκής εφημερίδας «Σκριπ» στο φύλλο της 17.03.1898. Το δημοσίευμα έχει τίτλο «Ταξείδι εις τας Μυκήνας» και πρόκειται για την περιγραφή μιας εκδρομής στις Μυκήνες της φοιτητικής *Ακαδημαϊκής Λέσχης* με ξεναγούς τον αρχαιολόγο, έφορο Αρχαιοτήτων ακόμα³, επιλεγμένο, όμως, από την Αρχαιολογική Εταιρεία και ανασκαφέα των Μυκηνών μετά τον Σλήμαν, Χ. Τσούντα (1857-1934) και τον Σπυρίδωνα Λάμπρο (1851-1919), ο οποίος, ως μόνιμος καθηγητής Ελληνικής Ιστορίας (Μεσαιωνικού και Νεότερου Ελληνισμού) της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1890, είχε πρωτοστατήσει στην ίδρυση της εν λόγω λέσχης. Το κείμενο υπογράφεται από τον Ζ. Π., φοιτητή και, όπως προκύπτει από τα συμφραζόμενα⁴,

¹ Για όλες αυτές τις αναπλαισιώσεις βλ. Γκιρ 2006, 59-109.

² Βλ. και Καραδήμας 2008.

³ Το 1904 ο Χ. Τσούντας θα ξεκινήσει και την ακαδημαϊκή του καριέρα στο Πανεπιστήμιο Αθηνών ως καθηγητής Αρχαίας Τέχνης και Επιγραφικής.

⁴ Είναι πιθανόν να πρόκειται για τον 21χρονο τότε φοιτητή της Ιατρικής και μετέπειτα γνωστό λογοτέχνη Ζαχαρία Παπαντωνίου, ο οποίος και δημοσιογραφέυσε από 16 χρονών, πρώτα στην Ακρόπολη του Β.

αρθρογράφο της εφημερίδας και προσφέρει ενδιαφέρουσες πληροφορίες τόσο για τους συμμετέχοντες όσο και για το τι ειπώθηκε από τους δυο λόγιους:

Ευτυχώς οι λαβόντες μέρος δεν είνε⁵ μόνον φοιτηταί. Είνε και αι αϊ-λαφικαί οικογένειαι των Αθηνών. Είνε ο ιδιαίτερος κόσμος του Αθηναϊκού αϊ-λάϊφ, ο οποίος δεν λείπει ποτέ από τα αναγνώσματα του «Παρνασσού», από τα κονσέρτα και από τον Άγιον Γεώργιον του Καρύτση⁶,

σημειώνει ο Ζ.Π. αποκαλύπτοντας το κοινό της αρχαιολογικής δράσης της εποχής και τις γενικότερες συνήθειες του: εκτός από τους λόγιους και τους φοιτητές, η αρχαιολογία ενδιαφέρει προφανώς και την «υψηλή κοινωνία» (αϊ-λάϊφ) της Αθήνας, η οποία συμμετέχει σε συγκεκριμένες «επιμορφωτικές» εκδηλώσεις.

«Μία μετά το μεσημέρι» συνεχίζει ο συντάκτης περιγράφοντας ένα μαγευτικό ταξίδι με το σιδηρόδρομο μέσα από «καταφύτους εκτάσεις» με σταθμούς στα Λιδόσια, την Ελευσίνα, τα Μέγαρα, τη Νεμέα και το Χίλιομοδι. «*Ευρισκόμεθα εις τα ερείπια των Μυκηνών και πατούμεν το έδαφος το οποίον επάτει και ο βασιλικός πους του Αγαμέμνονος- εάν υπήρχε ποτέ Αγαμέμνων όπως είπε κατόπιν ο κ. Τσουντας*». Λίγο αργότερα οι εκδρομείς περνούν από την Πύλη των Λεόντων στο εσωτερικό της Ακρόπολης και ο Ζ.Π. καταγράφει τη γνώση τους για τον ταφικό περίβολο Α με βάση τα ευρήματα του Σλήμαν: «*Και εισερχόμεθα εις το χώρον των πέντε τάφων, τον χώρον από του οποίου δια της σκαπάνης του Σλήμαν εξήλθεν εις το φως ο θησαυρός των κτερισμάτων, των ξιφών, των ασπίδων, των χρυσών ποτηρίων, των νομισμάτων, όλος ο θησαυρός της Κλυταιμνήστρας και του Αιγίσθου και του Αγαμέμνονος ίσως*». Αλλά η ξενάγηση του Χ. Τσουντα επιχειρεί να διαλύσει τους αρχαιολογικούς μύθους της εποχής του, όπως η ύπαρξη του Αγαμέμνονα, εισάγοντας την επιστημονική εξήγηση με βάση το αξίωμα για την ερμηνεία του αποτελέσματος με βάση κάποιο λογικό αίτιο: «*Ο Σλήμαν –*

Γαβριηλίδη και κατόπιν στο Σκριπ, του οποίου από το 1900 έως και το 1905 διατέλεσε αρχισυντάκτης (βλ. βιογραφικό σημείωμα για τον Ζ. Παπαντωνίου στην ιστοσελίδα του Εθνικού Κέντρου Βιβλίου <http://www.biblionet.gr/main.asp?page=showauthor&personsid=4596>, τελευταία επίσκεψη 22/10/09).

⁵ Διατηρείται εδώ η ορθογραφία, αλλά όχι και ο τονισμός του πρωτοτύπου. Η έμφαση είναι δική μου.

⁶ Στην πλατεία Αγίου Γεωργίου Καρύτση, όπου και ο μεσαιωνικός ναός, κτητορικός της ομώνυμης αθηναϊκής οικογένειας που ζούσε στην Αθήνα της Οθωμανικής περιόδου, βρίσκεται από το 1890 το μέγαρο του «Παρνασσού», το οποίο εγκαινιάστηκε από τον τότε διάδοχο Κωνσταντίνο. Ο Φιλολογικός Σύλλογος «Παρνασσός» συνδέεται με όλη την ιστορική διάνοηση του τέλους του 19^{ου} αιώνα. Ιδρύθηκε το 1865 από τα τέσσερα αδέρφια Λάμπρου (ανάμεσά τους ο Σπυρίδων στον οποίο έχουμε ήδη αναφερθεί), αναγνωρίστηκε επίσημα το 1875, ενώ επίτιμος πρόεδρος του ήταν ο τότε πρύτανης Κ. Παπαρρηγόπουλος, «πατέρας» της θεωρίας της ιστορικής συνέχειας του ελληνικού έθνους (βλ. τον επίσημο δικτυακό τόπο του συλλόγου «Παρνασσός», www.lsparnas.gr)

λέγει ο κ. Τσουντας – ευρών εις ένα εκ των τάφων αυτών σκελετόν με το κρανίον επί του στήθους, ενόμισεν ότι είνε ο σκελετός του Αγαμέμνονος, και η θέσις αυτή της κεφαλής προέρχεται από την δολοφονίαν, μετά την οποίαν τον έρριψαν όπως όπως επί του τάφου. Αλλ' αυτό δεν φαίνεται ορθόν, διότι η θέσις της κεφαλής του ανευρεθέντος σκελετού δεν είνε δυσεξήγητος. Αφού είναι γνωστόν ότι οι αρχαίοι έθαπτον τους νεκρούς αυτών καθημένους, φυσικόν είνε μετά την σήψιν των σαρκών να πέση η κεφαλή επί του στήθους»

Την κατακλείδα, όμως, θέτει με τον επίλογό του ο Σ. Λάμπρος: *«Αφήσατε την φαντασίαν σας να ενεργήση και να αναπλάση επί των ερειπίων αυτών. Συρράψατε τας κατεσχισμένας αυτάς σελίδας δια της φαντασίας σας και αφήσατέ τας να φωτισθώσιν απλέρως δια του ελληνικού ηλίου. Τότε θα ίδητε τας αρχαίας Μυκήνας. Και έχομεν υπερτάτην ανάγκην να στρεφώμεθα τώρα ημείς προς την δόξαν εκείνην, όπως το άτομον όταν καταπέση στρέφεται εις τας αναμνήσεις των πρώτων ωραίων του ημερών. Ο Σλήμαν ανευρίσκων τον αμύθητον εκείνον θησαυρόν εκ των τάφων αυτών και αναγγέλλων ευφροσύνως την μεγάλην ανακάλυψιν προς τον Βασιλέα ήρχετο να είναι ο θησαυρός αυτός πηγή εθνικού πλούτου διά την Ελλάδα. Και όμως κανείς δεν επίστευεν ότι αντί του εθνικού πλούτου εις τον οποίον ήλπιζεν ο Σλήμαν θα ήρχετο φευ! εις την Ελλάδα...ο έλεγχος.*

Αλλά το έθνος αυτό διήλθε καταιγίδας. Ημείς την πρωίαν ήλθομεν ενταύθα υπό βροχήν, και την στιγμήν αυτήν ζητούμεν την σκιάν δια να προφυλαχθώμεν από τας ακτίνας του ανατείλαντος ηλίου. Η παρήγορος Ανατολή δια την Ελλάδα δεν θα είνε μακράν. Εδώ οπόθεν διήλθομεν δια να φθάσωμεν εις τας Μυκήνας υπάρχει λόφος από τον οποίον και η σημερινή βροχή ίσως απέπλυνεν ίχνη αίματος. Από του λόφου αυτού ο Κολοκοτρώνης και ο Παπαφλέσσας και ο Νικηταράς ανέκοψαν την ορμήν της εχθρικής στρατιάς και ηνάγκασαν τον Δράμαλην να φύγει με τους ολίγους διασωθέντας στρατιώτας του...».

Η Ελλάδα της πολεμικής ήττας στον ελληνοτουρκικό πόλεμο του 1897 και η επιβολή του Διεθνούς Οικονομικού Ελέγχου, ο Σλήμαν και ο «Βασιλεύς» (Γεώργιος Α΄) συνδέονται στα λόγια του Σ. Λάμπρου με το αρχαίο μυκηναϊκό μεγαλείο και την επανάσταση του 1821 σε μια αξεδιάλυτη εθνική συνέχεια, με τον πόθο της νέας εθνικής ανάτασης και της νέας ανατολής του ελληνικού ήλιου να διακατέχει όλους τους εκδρομείς, καθώς «ο γλυκύτατος ομιλητής» σκόρπιζε «επί των αρχαίων μαρμάρων τα ρητορικά του ρόδα».

Το δημοσίευμα αναδεικνύει, επίσης, με αντιπαραβολή των λόγων των δυο λογίων το νέο πνεύμα που κατέθετε τότε ο Χ. Τσουντας, : επιστημονική προσήλωση, έμφαση στην αιτιοκρατική εξήγηση και στη μετάβαση από το φιλολογικό – μυθολογικό λόγο στη λογική, αποφυγή συναισθηματικών εξάρσεων και ρητορικών ή λεκτικών σχημάτων. Αν σε όλα αυτά προστεθούν και κάποιες αντιλήψεις του σχετικά με την κοινωνικοποίηση του αρχαιολογικού λόγου, καθώς σύμφωνα με σύγχρονους του συναδέλφους του χαρακτηριζόταν από «κοινωνική δειλία», ή από απέχθεια προς την αυτάρεσκη δημοσιογραφική προβολή πολλών αρχαιολόγων ως ευρετών πάντα των πιο σημαντικών ευρημάτων⁷, αντιλαμβάνεται κανείς πληρέστερα αυτό το νέο πνεύμα Τσουντα. Ακόμα και ο Ζ.Π. που μεταφέρει τους λόγιους λόγους στην εκδρομή των Μυκηνών χρησιμοποιεί διαφορετικούς χαρακτηρισμούς για τον καθένα. Έτσι ο Χ. Τσουντας δεν είναι «ο γλυκύτερος ομιλητής», όπως ο Σ. Λάμπρος αλλά προσφέρει «επιστημονικές εξηγήσεις», αφού σ' αυτόν «ως γνωστόν οφείλονται αι σπουδαιότεραι αρχαιολογικά παρατηρήσεις περί των Μυκηνών», ένδειξη ότι οι αναγνώστες του Σκριπ γνωρίζουν τα βιβλία του και κυρίως το *Μυκηναίοι και Μυκηναίος πολιτισμός* που είχε δημοσιευθεί λίγα χρόνια νωρίτερα⁸

Προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα η αστική τάξη και η πίστη της στη διαρκή πρόοδο εκφράζεται, λίγα, σχετικά, χρόνια μετά τη διατύπωση της δαρβινικής θεωρίας της εξέλιξης με την ανεύρεση των προηγούμενων σταδίων του σύγχρονου ευρωπαϊκού πολιτισμού, ο οποίος θεωρείται ως η κατάληξη της διαρκούς προόδου της ανθρωπότητας. Το κίνημα του ρομαντισμού, επίσης, κινείται στο επίπεδο της αναζήτησης της ιστορικής συνέχειας στο πλαίσιο της αναγνώρισης του δικαιώματος ύπαρξης των εθνικών κρατών.

Οι δυο ιδεολογίες συναντώνται και συναιρούνται στην ελληνική Μεγάλη Ιδέα και το αίτημα επέκτασης ή ολοκλήρωσης των εθνικών δικαίων σε επίπεδο συνόρων και εδαφών, στο πλαίσιο της παραπαίουσας και καταρρέουσας οθωμανικής αυτοκρατορίας. Οι επιστήμες που μελετούν το παρελθόν είτε υπό την επίδραση του αστικού εξορθολογισμού είτε υπό την επιρροή της ρομαντικής συνέχειας, βρίσκονταν σε άνθηση μέσα σε μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα που κινούνταν στο πλαίσιο του αστικού εκσυγχρονισμού και της λατρείας για τα αρχετυπικά πρότυπα. Είναι η περίοδος, από το

⁷ Ρωμαίος 1936.

⁸ Τσουντας 1893.

1870 μέχρι το 1914 η οποία, σύμφωνα με τον E. Hobsbawm είχε εξαιρετική σημασία για την παραγωγή των νέων παραδόσεων των εθνικών κρατών.⁹

Σ' αυτό το πλαίσιο η αστική αισιοδοξία ενισχυμένη από την ανάπτυξη του βιομηχανικού καπιταλισμού είναι εμφανής, αλλά οι αντιθέσεις είναι εξίσου σημαίνουσες. Η βιομηχανική επανάσταση και η αποικιοκρατία έχουν παρεπόμενα που σχετίζονται με την αστικοποίηση, τον ευρωπαϊοκεντρισμό¹⁰, την αδράνεια των αγροτικών πληθυσμών, την εσωτερική και εξωτερική μετανάστευση, αλλά και την προϊούσα συνειδητοποίηση της εργατικής τάξης, τη μαζική παιδεία και την επιστημονική πρόοδο τόσο απαραίτητες και τις δυο για τη βιομηχανική ανάπτυξη. Στο πολιτικό επίπεδο στην περίοδο (1875-1914) που ο E. Hobsbawm ονόμασε, με βάση το κυρίαρχο πολιτειακό σύστημα, «*εποχή των αυτοκρατοριών*»¹¹, κυριαρχεί η αντιπαράθεση του φιλελεύθερου και αυταρχικού προτύπου εξουσίας. Μετά το 1890 στο ιδεολογικό πεδίο ο θετικισμός και η πίστη στην απόλυτη δύναμη της επιστήμης υφίστανται το πρώτο τους πλήγμα, καθώς προσωπικότητες όπως ο Ανρί Μπεργκσόν και ο Φρίντριχ Νίτσε σηματοδοτούν την ολοένα και μεγαλύτερη αμφισβήτηση του ορθολογισμού και την έμφαση στην αξία της εντύπωσης και των συμβόλων. Η τέχνη των ιμπρεσιονιστών καλλιτεχνών αποτελεί μια ακόμα μορφή έκφρασης του φαινομένου. Η απόρριψη των καθιερωμένων αξιών, παράλληλα, ανατροφοδοτεί τη μελέτη του παρελθόντος, καθώς αναζητείται καταφύγιο στην παράδοση με την ανάδυση εννοιών όπως ελίτ, φυλή και θρησκεία οι οποίες κινούνται στον άξονα μεταξύ εθνικισμού και κοσμοπολιτισμού¹².

Ο θαυμασμός για την αρχαιολογία είναι εμφανής ακόμα και σε ανθρώπους που συντάραξαν με τη σκέψη τους τις σύγχρονες κοινωνίες. Η περίπτωση του Σίγκμουντ Φρόιντ το αποδεικνύει. Το 1896 παραλλήλισε τον εαυτό του με έναν αρχαιολόγο και την ψυχανάλυση με την αρχαιολογική ανασκαφή, ενώ παρομοίαζε τη διαστρωμάτωση της μνήμης με τα αρχαιολογικά στρώματα. Ένιωθε, όπως έγραφε ύστερα από μια συνεδρία του, σαν άλλος Σλήμαν που ανακαλύπτει και φέρνει στο φως από τη σφαίρα του μύθου ακόμα μια Τροία. Κατά δήλωσή του, ζήλευε τον Σλήμαν περισσότερο από κάθε άλλο

⁹ Βλ. Burke 2009, 163-164.

¹⁰ «Ποτέ άλλοτε στην ιστορία δεν υπήρξε πιο ευρωπαϊκός αιώνας, ούτε θα ξαναυπάρξει» σημειώνει ο E. Hobsbawm 2002, σ. 38.

¹¹ Βλ. προηγούμενη υποσημείωση

¹² Για όλα αυτά τα χαρακτηριστικά του τέλους του 19^{ου} αιώνα βλ. εκτός από τον E. Hobsbawm 2002 και S. Bernstein & P. Milza, *Ιστορία της Ευρώπης*, τόμος 2^{ος}, Αλεξάνδρεια, Αθήνα 1997, σσ 163-202 και 207-240, καθώς και D. Richards, *Ιστορία της Σύγχρονης Ευρώπης 1789-2000*. Παπαδήμας. Αθήνα, σς. 337-432.

άνθρωπο, ενώ στη βιβλιοθήκη του υπήρχαν, μεταξύ άλλων βιβλίων αρχαιολογίας αυτά του Σλήμαν, του Έβανς και του Ντέρπφελντ¹³

Στην Ελλάδα του τέλους της τρικουπικής περιόδου η ολοκλήρωση της κατασκευής της διώρυγας της Κορίνθου, το κορυφαίο μεγάλο δημόσιο έργο της εποχής και τα εγκαίνιά της τον Ιούλιο του 1893, ακολουθείται από την ομολογία κρατικής πτώχευσης από τον ίδιο τον Χ. Τρικούπη στο τέλος του έτους. Παραταύτα η ευφορία της αναβίωσης των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896 ενισχύει και πάλι το εθνικό φρόνημα, και συμβολίζει τη σύζευξη εκσυγχρονισμού και αρχαίου ελληνικού μεγαλείου.

Η Μεγάλη Ιδέα κυριαρχεί. Οδηγεί στην εμφάνιση εθνικών εταιριών, όπως η ομώνυμη «Εθνική Εταιρεία» η οποία αποτελεί μετεξέλιξη της προϋπάρχουσας ανάλογης εταιρείας που ονομαζόταν «Ελληνισμός». Τελικό αποτέλεσμα ο περίφημος ως «ατυχής», μη νικηφόρος ελληνοτουρκικός πόλεμος του 1897. Τα μέλη της Εθνικής Εταιρείας δεν είναι μόνο στελέχη του στρατεύματος. Ακαδημαϊκοί, ιστορικοί της εποχής όπως ο καθηγητής της Βυζαντινής Ιστορίας Σπυρίδων Λάμπρος, υπεύθυνος για ένα από τα πρώτα κείμενα (1884) που αναφέρονται στην προϊστορική αρχαιολογία¹⁴, συμμετέχουν σ' αυτήν αποδεικνύοντας το εύρος της «αποικιστικής» δύναμης του συγκεκριμένου πολιτικού και ιδεολογικού «λόγου».

Μια νέα «εθνική απειλή» έχει, ήδη, προστεθεί, παράλληλα, στην «παραδοσιακή», μέχρι τότε, ελληνοτουρκική διαφορά. Ο πανσλαβισμός και η τροπή που έλαβε αυτός μετά τη συνθήκη του Αγίου Στεφάνου, τη δημιουργία της «Μεγάλης Βουλγαρίας» και το συνέδριο του Βερολίνου (1878), αλλά και την προσάρτηση της Ανατολικής Ρωμυλίας το 1885 τη Βουλγαρία, την αναδεικνύουν σε νέο «εθνικό» αντίπαλο και οδηγούν σε λίγα χρόνια στην κορύφωση του μακεδονικού ζητήματος και του μακεδονικού αγώνα.

Όσον αφορά στην αρχαιολογία την ίδια περίοδο το βάρος πέφτει στη μελέτη και την προβολή των παραδοσιακών και γνωστών κλασικών θέσεων της Αρχαίας Ελλάδας. Οι ξένες αρχαιολογικές σχολές, πολιτισμική έκφραση ως επί το πλείστον του ρόλου των Προστάτιδων, του νεοσύστατου ελληνικού κράτους, Δυνάμεων, αλλά και υποκείμενες των μεταξύ τους ανταγωνισμών, όπως ο γαλλογερμανικός μετά τον πόλεμο του 1870-71, έχουν ξεκινήσει, ήδη, ανασκαφές σε σημαίνουσες θέσεις του αρχαίου ελληνικού

¹³ Οι πληροφορίες προέρχονται από τον Peckham 2008, σς. 222-223, όπου και η σχετική βιβλιογραφία για τον Φρόιντ, σ. 299.

¹⁴ Λάμπρος 1884

κόσμου¹⁵. Έτσι οι Γερμανοί ανασκάπτουν στην Ολυμπία, και οι Γάλλοι στους Δελφούς, και στη Δήλο κατόπιν επίσημων συμβάσεων με το ελληνικό κράτος. Από την πλευρά την Ελλήνων ερευνητών η Αρχαιολογική Εταιρεία, επί γραμματείας Στέφανου Κουμανούδη, ανασκάπτει στην Ακρόπολη και στην Ελευσίνα, ενώ ο Παναγιώτης Καββαδίας ξεκινά την ανασκαφή της Επιδαύρου. Βασιλικό Διάταγμα, παράλληλα, καλεί την Αρχαιολογική Εταιρεία να παραδώσει στο Εθνικό Μουσείο όλα τα αρχαία της συλλογής της¹⁶

Το διεθνές ιδεολογικό πλαίσιο όσον αφορά στην προϊστορικές έρευνες, πάντως, έλκει ουσιαστικά την καταγωγή του από τις ίδιες συνθήκες που γέννησαν την «εποχή των αυτοκρατοριών». Η «αυτοκρατορική σύνθεση» ως στάδιο στην ιστορία της αρχαιολογικής σκέψης μεταξύ του 1865 και του 1913 όπως το ορίζει Β. Trigger¹⁷, συνδέεται με τα γραπτά του Βρετανού οπαδού της εξέλιξης J. Lubbock, μέσα σε μια περιρρέουσα ατμόσφαιρα που περιλαμβάνει τη γένεση του φυλετισμού και την αρχαιολογία στον αποικιοκρατούμενο κόσμο.

«η ανάπτυξη μιας καπιταλιστικής βιομηχανικής οικονομίας, σε συνδυασμό με την επενέργεια της φυσικής επιλογής στα ανθρώπινα όντα, οδηγούσε ξεκάθαρα σε έναν γήινο παράδεισο. Με το να παρέχει αποδείξεις ότι μια ανάλογη πρόοδος ήταν η συνέχεια αυτού που συνέβη ακόμη γρηγορότερα καθόλη την ανθρώπινη ιστορία, η προϊστορική αρχαιολογία ενίσχυσε την αυτοπεποίθηση της Βρετανικής μεσαίας τάξης και ενδυνάμωσε την υπερηφάνεια της για τον πρωταγωνιστικό ρόλο τον οποίο είχε διαδραματίσει σ' αυτήν τη διαδικασία.»¹⁸

Παρατηρείται, συνακόλουθα, και μια στροφή του βρετανικού ενδιαφέροντος προς την ελληνική προϊστορία η οποία ερμηνεύεται ως έκφραση τόσο ενός αντικλασικισμού,

¹⁵ Για το γαλλογερμανικό ανταγωνισμό και τη σχέση του με την αρχαιολογία βλ. Α. Καλπαζής, «Επιρροές της γαλλογερμανικής αντιπαράθεσης του 19^{ου} αιώνα στην κατασκευή της εικόνας της αρχαίας Ελλάδας» στο Ε. Χρυσός (επιμ.) *Ένας νέος κόσμος γεννιέται: η εικόνα του ελληνικού πολιτισμού στη γερμανική επιστήμη κατά το 19^ο αιώνα*. Ακρίτας, Αθήνα 1996. Για το ρόλο των αρχαιολογικών σχολών ως εκπροσώπων των εθνικών «οραμάτων» των Δυνάμεων της εποχής βλ. Neil Asher Silberman *Digging for God and Country*. Knopf. New York 1982.

¹⁶ Για το έργο της Αρχαιολογικής Εταιρείας το 1893 βλ. τα αντίστοιχα *Πρακτικά της Αρχαιολογικής Εταιρείας (τόμος 48)*, ενώ για τα γεγονότα που συνδέονται με αυτήν στο www.archetai.gr στην ενότητα «Ιστορία» το σύνδεσμο *Γραμματεία Στεφάνου Κουμανούδη 1859-1894* και *Γραμματεία Παναγιώτου Καββαδία 1895-1909* (τελευταία επίσκεψη 1/10/09)..

¹⁷ Βλ. Trigger 1989, 110-147 και ιδιαίτερα τις σς. 114-118.

¹⁸ Trigger ό.π. σ. 117, μετάφραση και έμφαση δική μου.

στα βήματα μιας περιηγητικής, ταξιδιωτικής παράδοσης, όσο και ενός επιστημονικού υπόβαθρου στα χνάρια του δαρβινισμού και των στρωματογραφικών μεθοδολογικών αρχών των A.H. Pitt Rivers και F. Petrie¹⁹. Η προϊστορική αρχαιολογία κινούνταν, μέχρι τότε, στους ρυθμούς της γερμανικής σχολής η οποία συνδύαζε, αν αναλογιστούμε τους κυριότερους εκπροσώπους της, την προσπάθεια επαλήθευσης των μύθων και του Ομήρου με τη, σχεδόν λατρευτική, προσήλωση στην κλασική αρχαιότητα και στο «ανατολικό ιδεολόγημα» του *ex oriente lux*. Πρώτος και διασημότερος μεταξύ τους ο E. Σλήμαν, βέβαια, στενά δεμένος με το ομηρικό μοντέλο, αλλά και με άξιους συμπαραστάτες τον W. Dörpfeld στην Τροία και την Τίρυνθα, ο οποίος συνδύασε τον Όμηρο με τα δεδομένα της φιλολογίας και της κλασικής αρχαιότητας, και τον H. Bulle, ανασκαφέα του Ορχομενού.²⁰

Η περίπτωση της ερμηνείας των κτηριακών λειψάνων Α και Β της Τροίας ως ναών από τον W. Dörpfeld επειδή αναγνωρίζει σ' αυτά τη ναόσχημη κάτοψη των μεταγενέστερων κλασικών χρόνων²¹, είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα του τρόπου με τον οποίο προσέγγιζαν και έδιναν ιστορική διάσταση στα δεδομένα. Πρόκειται, δανειζόμενοι τον όρο από την *πολιτισμική ιστορία*, για μια κλασική περίπτωση «πολιτισμικής μετάφρασης», για μια προσπάθεια, δηλαδή, κατανόησης μιας άλλης κουλτούρας αφού αυτή μεταφραστεί με όρους που την καθιστούν οικεία στην κουλτούρα του ερευνητή. Η διαδικασία αυτή καταλήγει, πολλές φορές, σε μια «πολιτισμική υβριδικότητα», σ' έναν καινούργιο πολιτισμό, δηλαδή, που έχει τα χαρακτηριστικά των δυο πολιτισμών που ήρθαν σε μια επαφή. Το ερώτημα είναι αν αυτή η «μετάφραση» είναι συνειδητή ή όχι²².

Η πολιτισμική «μετάφραση» και αυτή η «υβριδικότητα» αποτελούν, κατά τη γνώμη μας, και το σημείο τομής ανάμεσα στη γερμανική και τη βρετανική εκδοχή για το προϊστορικό Αιγαίο μετά και την «ανακάλυψη» της Κνωσού από τον A. Evans στο τέλος

¹⁹ Η θεωρία και η δράση της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής και οι ιδεολογικές τους καταβολές περιγράφονται στο Cadogan 2009.

²⁰ Βλ. Πολυχρονοπούλου 2003. Η Ο. Πολυχρονοπούλου, η οποία εντοπίζει το ρόλο του μύθου στις βασικές αναφορές των πρώτων αρχαιολόγων, σημειώνει με σαφήνεια το πώς οι παραπάνω κινήθηκαν στο πλαίσιο των γερμανικών αναζητήσεων και ερμηνειών του καιρού τους σε σχέση με την αρχαιολογία.

²¹ Ο.π., σ. 21

²² Για την «πολιτισμική μετάφραση» και την «πολιτισμική υβριδικότητα» βλ. Burke 2008, 214-216. Ο P. Burke παραθέτει ένα διαφωτιστικό παράδειγμα για το πώς λειτουργεί η «πολιτισμική μετάφραση»: Όταν ο Πορτογάλος εξερευνητής Βάσκο ντα Γκάμα και οι άντρες του μπήκαν σε ινδικό ναό για πρώτη φορά, πίστευαν πως βρίσκονταν σε εκκλησία και θεώρησαν το άγαλμα των Βράχμα, Βισνού και Σίβα σαν αναπαράσταση της Αγίας Τριάδας (Burke 2008, 216).

του 19^{ου} και στις αρχές του 20^{ου} αιώνα και δικαιολογεί και το γεγονός ότι η ενασχόληση με το προϊστορικό παρελθόν κινήθηκε, κάποιες φορές και παράλληλα, και σε δρόμους «εξωτικούς». Οι δρόμοι αυτοί χαράσσονταν σε ορισμένες μελέτες της δεκαετίας του 1890, όπως αυτές του Γάλλου S. Reinach και του γνωστού μας A. Evans, που επιδίωκαν να απαγκιστρώσουν την ευρωπαϊκή προϊστορία από τη θεωρία της ασιατικής καταγωγής του πολιτισμού, δημιουργώντας έτσι ένα νέο «υβριδικό» πολιτισμό.²³ Η Ευρώπη αποτελούσε γι' αυτούς τους λόγιους «την εκπολιτιστική δύναμη, ένα βλέμμα που σφηνώνεται στην παθητική ουσία της Ανατολής» για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Μάρκ Μαζάουερ όταν περιγράφει την πρόσληψη της Ανατολής από την ευρωπαϊκή διανόηση του τέλους του 19^{ου} αιώνα²⁴.

Πώς αντιμετωπίζονται τα Βαλκάνια στο ίδιο πλαίσιο; Σύμφωνα, πάλι, με τον Μ. Μαζάουερ επικρατούν «ισχυρά δίπολα» όπως πολιτισμένη Δύση – βάρβαρη Ανατολή, φιλελεύθερη Ευρώπη – δεσποτική Ασία. Είναι αξιοσημείωτο ότι ο Άγγλος ιστορικός χρησιμοποιεί ως παράδειγμα, προς επίρρωση της άποψής του τις σημειώσεις ενός γνωστού μας, του Άρθουρ Έβανς. Όταν ο τελευταίος, πριν ακόμα ασχοληθεί με την Κνωσό, ταξιδεύει προς τα Βαλκάνια και βρίσκεται στα σύνορα μεταξύ της ευρωπαϊκής, ενταγμένης στην αυτοκρατορία των Αψβούργων, Κροατίας και της οθωμανικής Βοσνίας, συνειδητοποιεί ότι βρίσκεται σε ένα νέο κόσμο. Ακόμα και ο Λέον Τρότσκι λίγο πριν από τους Βαλκανικούς Πολέμους, εντυπωσιάζεται από την «παράξενη ανάμειξη» Ανατολής και Δύσης, Ευρώπης και Ασίας στις φορεσιές, τους φυλετικούς χαρακτήρες και τα πολιτιστικά επίπεδα²⁵.

Η προϊστορική αρχαιολογία του Αιγαίου είκοσι, περίπου, χρόνια, μετά τις ανακαλύψεις του Ε. Σλήμαν κινείται με βάση τις ιδέες που καταθέτει ο Σ. Λάμπρος στην κατεύθυνση του διαχωρισμού της έρευνας από τη θρησκευτική πίστη, η οποία κυριαρχούσε μέχρι τότε στη χρονολογική προσέγγιση και στην ερμηνεία της δημιουργίας του κόσμου με βάση τη Βίβλο²⁶. Παρόλα αυτά, όμως, και αυτό το νέο αρχαιολογικό «σύμπαν» υποτάσσεται στους στόχους για τη συγκρότηση του αρχετυπικού μύθου του έθνους. Δεν έχει ξεκαθαρίσει, άλλωστε, ακόμη το ζήτημα της ελληνικότητας του μυκηναϊκού πολιτισμού, στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* του Κ. Παπαρρηγόπουλου

²³ Η ανάλυση των δυο μελετών πραγματοποιείται στο Fotiadis 2006.

²⁴ Βλ. Μαζάουερ 2001, 40.

²⁵ Ο.π., σσ. 38-39.

²⁶ Βλ. Kotsakis 2008, 178 όπου γίνεται και κριτική των απόψεων του Σ. Λάμπρου.

δεν υπάρχει αναφορά στην προϊστορική περίοδο, ενώ και το άρτι συνταχθέν *Λεξικόν της Ελληνικής Αρχαιολογίας* του Α. Ρ. Ραγκαβή, που εκδόθηκε σε δυο τόμους το 1888 και το 1891, εκκινεί από τη μυθολογία και την κλασική εποχή. Ακόμα και η μελέτη της προϊστορικής Θήρας που είχε γνωρίσει άνθηση με τις γεωλογικές και αρχαιολογικές πρωτοπόρες έρευνες του Γάλλου Φουκέ και τη δημοσίευση των αντίστοιχων ευρημάτων στα τέλη της δεκαετίας του 1870, έχει περάσει πλέον στη λήθη, ενώ το ενδιαφέρον μετατοπίστηκε στην ανασκαφή των κλασικών και ελληνοιστικών θέσεων²⁷.

Οι ανασκαφές του Ε. Σλήμαν στην Τροία, στις Μυκήνες, στην Τίρυνθα και στον Ορχομενό στη δεκαετία του 1870, ήταν σχετικά πρόσφατες όταν ο Χ. Τσουντας, σε ηλικία 36 ετών, αναλαμβάνει το 1893 να κάνει γνωστό το μυκηναϊκό πολιτισμό στο επιστημονικό αλλά και στο ευρύτερο ελληνικό κοινό συγγράφοντας, κατά τον Κ. Ρωμαίο, «*το ωραιότερον και υπεροχότερον εκ των βιβλίων του*»²⁸. Λίγα χρόνια αργότερα στα 1897 θα ακολουθήσει η παρουσίασή του στο παγκόσμιο κοινό με το “*The Mycenaean Age: A Study of the Monuments And Culture of Pre-Homeric Greece*” («Η Μυκηναϊκή Εποχή: Μια Μελέτη των Μνημείων και του Πολιτισμού της Προ-Ομηρικής Ελλάδας») με εισηγητή και συν-συγγραφέα τον Αμερικανό κλασικιστή J. Irving Manatt και εισαγωγή του W. Dorpfeld. Ο τελευταίος, Γερμανός αρχιτέκτονας, διευθυντής τότε του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και συνεργάτης του Ε Σλήμαν ήταν εκείνος που συνέχισε το έργο του τελευταίου, μετά το θάνατο του το 1890, στην Τροία. Ανάμεσα στα 1893 και στα 1897, με χρηματοδότηση της Σοφίας Σλήμαν²⁹, μελέτησε και χρονολόγησε τις εννέα επάλληλες πόλεις της Τροίας ταυτίζοντας την έκτη με την ομηρική αναθεωρώντας την άποψη του παλαιού συνεργάτη του για τη δεύτερη πόλη.

Ποιος είναι ο στόχος της μελέτης του 1893, *Μυκήναι και Μυκηναϊός Πολιτισμός*, και σε ποιους απευθυνόταν; Ποια είναι τα κίνητρό του Χ. Τσουντα; Ο Χ. Τσουντας δεν είναι η μορφή του ερασιτέχνη αυτοχρηματοδοτούμενου πλούσιου αστού αρχαιολόγου. Είναι ένας από τους πρώτους «επαγγελματίες», με ακαδημαϊκή, επιστημονική κατάρτιση αρχαιολόγους, ο οποίος προσλαμβάνεται ως έφορος αρχαιοτήτων από την Αρχαιολογική

²⁷ Τζαχίλη 2006, 101-104.

²⁸ Ο καθηγητής Αρχαιολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνος Ρωμαίος συγγράφει το 1935 ένα χρόνο μετά το θάνατο του Χ. Τσουντα ομότιτλο άρθρο στην Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. προς τιμήν του εκλιπόντος με θέμα τη ζωή και το επιστημονικό έργο του. Το άρθρο αυτό αποτελεί σημαντική πηγή για την πρόσληψη της προσωπικότητας και του έργου του Χ. Τσουντα από τους συναδέλφους και ομοτέχνους της εποχής του.

²⁹ Fitton Lesley 1995, 104.

Εταιρεία με συγκεκριμένα ανασκαφικά και προστατευτικά των αρχαιοτήτων καθήκοντα. Η εισαγωγή του στο βιβλίο του 1893 λύνει αρκετές απορίες. Προτίθεται, λοιπόν, να αποδείξει πρώτα απ' όλα ότι η ελληνική ιστορία δεν ξεκινά από την ομηρική εποχή, αλλά από τα χρόνια που περιγράφονται στα ομηρικά έπη. Το διατυπώνει με ενάργεια στην εισαγωγή του έργου του γράφοντας στην καθαρεύουσα, την κυρίαρχη γλώσσα του διοικητικού, επιστημονικού και εκπαιδευτικού «λόγου» της εποχής. Η αναλογία που χρησιμοποιεί δεν είναι καθόλου τυχαία. Οτι πρέπει να είναι το Βυζάντιο στη συνείδηση των σύγχρονών του Ελλήνων ήταν η προομηρική εποχή για τους αρχαίους Έλληνες της ομηρικής εποχής:

«...η ομηρική εποχή δεν εκπροσωπεί την παιδική ηλικία της Ελλάδος, αλλ' ότι είναι εποχή αναγεννήσεως μετά κατάπτωσιν, ήτις επηκολούθησε μεγάλην ακμήν διαρκέσασαν περίπου από του δεκάτου έκτου μέχρι του δωδεκάτου προ Χριστού αιώνος, και ότι οι επικοί ποιηταί δικαίως απέβλεπον προς την παρωχημένην εκείνην εποχήν της ακμής, όπως ημείς περίπου αποβλέπομεν προς την βυζαντινήν. Διότι όπως σήμεραν έτι ο ελληνικός λαός διατηρεί αμυδράν μεν, αλλά πλήρη στοργής ανάμνησιν των χρόνων, καθ' ούς οι άρχοντές του πλούσιοι και δεδοξασμένοι εβασίλευον εν τη πόλει του Κωνσταντίνου, ούτω και των ομηρικών αιιδών την φαντασίαν κατείχεν όλην το μεγαλείον εις ό είχεν ανέλθει...ο πολιτισμός των πατέρων των...εν αρχή του ενδόξου σταδίου του ελληνικού έθνους»³⁰

Ο Χ. Τσουντας επιδίωκε, συνακόλουθα, να επεκτείνει προς το προϊστορικό παρελθόν την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους που λίγα χρόνια πριν είχε συγκροτήσει ο Κ. Παπαρρηγόπουλος. Η επέκταση αυτή, άλλωστε, θα φτάσει μέχρι τα νεολιθικά χρόνια λίγα χρόνια αργότερα όταν δημοσιεύοντας το 1908 το έργο του *Αι Νεολιθικάί Ακροπόλεις Διμηνίου και Σέσκλου* θα εντοπίσει στη νεολιθική «μεγαρόσχημη» οικία μια πρώιμη μορφή των αντίστοιχου μυκηναϊκού μεγάρου³¹, ακολουθώντας την αντίστροφη πορεία από αυτήν του Ντέρπφελντ και την αναγνώριση των «ναών» στην Τροία, στην οποία αναφερθήκαμε παραπάνω, αλλά θεμελιωμένη πάνω στην ίδια βάση μιας «πολιτισμικής μετάφρασης» που θεωρούσε αναμφισβήτητη την εθνική συνέχεια στο χώρο και στο χρόνο. Το έργο του εντάσσεται, έτσι, στο λεγόμενο «ελληνικό ιστορισμό», και το

³⁰ Τσουντας 1893, 4.

³¹ Βλ. Καρίμαλη 2001, 69.

ρομαντικό εθνικισμό στην αντιμετώπιση, δηλαδή, της ελληνικής ιστορίας και του πολιτισμού, ως μιας αδιάλειπτης συνέχειας στο πέρασμα των χρόνων, στην οποία εντάσσεται και η προϊστορική περίοδος³². Ό, τι έκανε ο Σ. Ζαμπέλιος προσπαθώντας να αποκαταστήσει το υποτιμημένο από τους Διαφωτιστές Βυζάντιο στη νεοελληνική και την ευρωπαϊκή συνείδηση, θεωρώντας το κοιτίδα του «ελληνοχριστιανικού» νεότερου ελληνισμού, επιχείρησε να πραγματοποιήσει και ο Χ. Τσουντας με τη μυκηναϊκή προϊστορία ως «πρώτης» περιόδου της ελληνικής ιστορίας.

Στο ίδιο πλαίσιο προσπάθησε, ταυτόχρονα, και να πείσει τη διεθνή κοινότητα ότι οι Μυκηναίοι ήταν ένα «ομογενές» ελληνικό φύλο και όχι βαρβαρικό. Προσπαθεί, προφανώς να απαντήσει έτσι στο «ανατολικό ιδεολόγημα» των Γερμανών W Dörpfeld και E. Curtius, οι οποίοι θεωρούσαν τους Μυκηναίους φοινικικής καταγωγής³³. Λίγα χρόνια πριν το «ανατολικό ιδεολόγημα» είχε εκφραστεί με σαφήνεια και από τον διευθυντή του Μουσείου Kestner στο Αννόβερο C. Schuchhardt, ο οποίος, συνοψίζοντας το 1889 στην αρχική γερμανική έκδοση και το 1891 σε αγγλική μετάφραση τις ανασκαφές του Σλήμαν στην Τροία και την Ελλάδα, ισχυρίστηκε ότι ο Μυκηναϊκός πολιτισμός προήλθε από μεταναστεύσεις από την Ασία και αποτελούσε ένα αμάλγαμα Φρυγικών, Καρικών και Αιγυπτιακών στοιχείων τα οποία επέδρασαν και προσδιόρισαν την καθημερινότητα, την αρχιτεκτονική, την τέχνη και την ενδυμασία, ενώ κυριάρχησαν και απορρόφησαν τα αντίστοιχα στοιχεία των προηγούμενων κατοίκων της ηπειρωτικής Ελλάδας³⁴. Αν παρατηρήσει κανείς τα περιεχόμενα της μελέτης του Χ. Τσουντα αντιλαμβάνεται ότι απαντά ένα προς ένα στα θέματα που έθιξε ο Schuchhardt. Το συμπέρασμα είναι ότι:

«Ο εκ των ανασκαφών τούτων και των επ' αυτών γενομένων μελετών εις φως ανακύψας πολιτισμός είναι καθ' εαυτόν ομογενής και έχει ίδια γνωρίσματα, είναι όμως συγχρόνως τόσον παράδοξος εν πολλοίς, ώστε άνδρες γνωστοί επί μαθήσει και ευφύια, εκήρυξαν αυτόν βάρβαρον και ξενικόν, μηδέν κοινόν έχοντα μετά της ελληνικής φυλής. Και ότι μεν η γνώμη αύτη δεν είναι ορθή, παραδέχονται νυν, όσον οίδα, οι πλείστοι των αρχαι-

³² Voutsaki 2002, 2003.

³³ Για την άποψη των Γερμανών αρχαιολόγων βλ. Πολυχρονοπούλου 2003, 23.

³⁴ Βλ. Schuchhardt 1891, 318-319. Στο βιβλίο περιέχεται και παράρτημα με τις ανασκαφικές εκθέσεις του Σλήμαν για την ανασκαφική περίοδο 1889-1890 και του W. Dörpfeld για την αντίστοιχη του 1890-1891, αφού ο Σλήμαν απεβίωσε το Δεκέμβριο του 1890, στο Χισαρλίκ (Τροία).

*ολόγων, ελπίζω δ' ότι και το παρόν βιβλίον θα συντελέση εις αναίρεσιν
αυτής...»³⁵*

Στο ερώτημα σε ποιους απευθυνόταν ο Τσούντας η απάντηση είναι μάλλον προφανής. Εκτός από τους ομότεχνούς του, Έλληνες και ξένους λόγιους απευθυνόταν και στο αναγνωστικό κοινό της εποχής το οποίο ήταν αρκετά περιορισμένο, όσον αφορά στον ελληνικό χώρο. Σε μια διεθνή συγκυρία όπου η αρχαιολογία ήταν μια αγαπημένη ενασχόληση όχι μόνο των «επίσημων» θεραπόντων της, αλλά και ενός πλήθους λογίων, εκπροσώπων διαφορετικών επιστημών, από λαογράφους, γεωλόγους και γεωγράφους μέχρι ψυχιάτρους και ψυχαναλυτές όπως ο Φρόϊντ, αλλά και καλλιτεχνών και λογοτεχνών στην Ελλάδα η οποία έφτανε μέχρι την Ελασσόνα και την Άρτα στα βόρεια και που αριθμούσε 2.500.000 κατοίκους περίπου, ενώ το 50% του πληθυσμού της αποτελούνταν από αναλφάβητους, η απήχησή της μπορεί να ήταν πιο περιορισμένη, αλλά ήταν το ίδιο έντονη. Λογοτέχνες όπως ο Α. Παπαδιαμάντης και ο Γ. Βιζυηνός στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, αλλά και οι Κ. Παλαμάς και Α. Καρκαβίτσας αργότερα στην πρώτη δεκαετία του 20^{ου} αιώνα επιχειρώντας να μυθοποιήσουν ή να απομυθοποιήσουν το αρχαιολογικό μοντέλο ανάκτησης και προσδιορισμού του παρόντος συνιστούν χαρακτηριστικά παραδείγματα του τρόπου πρόσληψης και διαχείρισης της αρχαιολογίας από τη διανόηση του νεοσύστατου σύγχρονου ελληνικού κράτους³⁶.

Οι μορφωμένοι λόγιοι αστοί, συνεπώς, και μάλιστα κάποιο μέρος αυτών, θα διάβασε το πόνημα του Τσούντα και θα εντόπισε τους χαμένους αρχικούς κρίκους της ιστορικής συνέχειας του έθνους τους.

Συνοψίζοντας, θα πρέπει να συμφωνήσουμε με όσους καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι ο ιδεολογικός ορίζοντας του έργου του Χ. Τσούντα έχει διττή άρθρωση. Βασίζεται, δηλαδή, τόσο στα ζητούμενα του δυτικού επιστημονικού λόγου της εποχής του, ο οποίος τείνει να εντάξει τον μέχρι τότε αποφορτισμένο ιδεολογικά προϊστορικό χρόνο στην ευρύτερη κοινωνική εξέλιξη όσο και στην ανάγκη να ενταχθεί η νεολιθική περίοδος στην εξελικτική συνέχεια του ελληνικού παρελθόντος, στον κυρίως κορμό της ελληνικής ιστορίας³⁷. Η προσέγγιση του Χ. Τσούντα μπορεί να ενταχθεί σαφώς στα «προϊόντα του ελληνικού ρομαντικού εθνικισμού ο οποίος αναδύθηκε από την ανάγκη

³⁵ Τσούντας 1893, 8.

³⁶ Βλ. R. S. Peckham 2008, 206-232.

³⁷ Καρίμαλη 2001, 68-69.

της απόδειξης και της εδραίωσης της ελληνικής ταυτότητας³⁸». Πρόκειται για συνειδητή «πολιτισμική μετάφραση» στα καθ' ημάς ενός άλλου, διαφορετικού πολιτισμού, για μια ακόμα μορφή «πολιτισμικής υβριδικότητας», όπως την ορίσαμε παραπάνω. Ταυτόχρονα, όμως, ο Χ. Τσουντας ήταν πεπεισμένος μέσα στην «περιρρέουσα» ατμόσφαιρα του καιρού του και με βάση τη διαμορφωμένη κοινωνική του ταυτότητα για την ορθότητα του τρόπου με τον οποίο προσέγγιζε το προϊστορικό παρελθόν.

Η «επιστροφή στις Μυκήνες» ήταν, λοιπόν, συνειδητή, αλλά ταυτόχρονα και σίγουρη για τον εαυτό της. Στο τέλος του 19^{ου} αιώνα, σε μια εποχή έντονων αντιφάσεων και υποσχέσεων για ένα θαυμαστό καινούργιο κόσμο, οι Μυκήνες συνιστούσαν την επιστροφή στη μήτρα της ιστορίας, άσχετα αν η επιστροφή αυτή πραγματοποιούνταν με ένα από τα σύμβολα του εκσυγχρονισμού της νέας εποχής, το σιδηρόδρομο.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Burke, P. 2009. *Τι είναι Πολιτισμική Ιστορία*; Αθήνα. Μεταίχμιο.
- Cadogan, G. 2009. «Υπάρχει μια αγγλική αρχαιολογική σχολή στην έρευνα για το πρώιμο Αιγαίο;» στο Κ. Κόπακα (επιμ.) 2009, *Η αιγαιακή προϊστορική έρευνα στις αρχές του 21^{ου} αιώνα*. Ηράκλειο. Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 1-12.
- Γκιρ, Κ. 2007. *Ο Τάφος του Αγαμέμνονα*. Αθήνα. Πατάκης
- Hobsbawm, E. 2002. *Η Εποχή των Αυτοκρατοριών 1875-1914*. Αθήνα. Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.
- Fitton Lesley, J. 1995. *The Discovery of the Greek Bronze Age*. London. British Museum Press.
- Fotiadis, M. 2006. “Factual claims in late nineteenth century European prehistory and the descents of a modern discipline’s ideology” *Journal of Social Archaeology* 6:1, 5-27.
- Καραδήμας, Ν. 2008. *Η συμβολή του Χρήστου Τσουντα στην προϊστορική αιγαιακή αρχαιολογία και ειδικότερα στη δημιουργία όρων και χρονολογικών περιόδων*, ανακοίνωση στο 2^ο Συνέδριο Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Βόλος.
- Καρίμαλη, Λ. 2001. «Όψεις και Αναγνώσεις της Νεολιθικής Εποχής: Η περίπτωση του Αιγαίου» *Αρχαιολογία και Τέχνες* 80, 67-71.

³⁸ Voutsaki 2002, 118.

- Kotsakis, K. 2008. "Paths to Modernity: Dimitrios R. Theocharis and post-war Greek prehistory» στο D. Damaskos & D. Plantzos (eds.) *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic Identity in twentieth century Greece*: 175-183.
- Λάμπρος, Σ. Π. 1884. *Ιστορικά Μελετήματα*. Αθήνα. Εκ του Τυπογραφείου «ο Παλαμήδης».
- Μαζάουερ, Μ. 2001. *Τα Βαλκάνια*. Πατάκης. Αθήνα
- Peckham Shennan, R. 2008. *Εθνικές Ιστορίες Φυσικά Κράτη. Εθνικισμός και Πολιτική του Τόπου στην Ελλάδα*. Αθήνα. Ενάλιος
- Πολυχρονοπούλου, Ο. 2003. «Οι βασικές αναφορές των πρώτων αρχαιολόγων: Ο μύθος θεμελιωτής μιας επιστήμης» *Αρχαιολογία και Τέχνες* 86: 19-23.
- Ρωμαίος, Κ.Α. 1936. *Χρήστος Τσουντας*. Θεσσαλονίκη. Τύποις Κορνηλίου Θεοδωρίδου.
- Schuchhardt, C. 1891. *Schliemann's Excavations: An Archeological and Historical Study*. London. Macmillan.
- Trigger, B. 1989. *A History of Archaeological Thought*. Cambridge University Press.
- Τσουντας, Χ. 1893. *Μυκηναίοι και Μυκηναίος Πολιτισμός*. Εν Αθήναις. Βιβλιοπωλείον της Εστίας Γ. Κασδόνη.
- Τζαχίλη, Ι. 2006. *Οι Αρχές της Αιγαιακής Προϊστορίας. Οι ανασκαφές στη Θήρα και τη Θηρασία το 19^ο αιώνα*. Αθήνα. Η Καθημερινή.
- Voutsaki, S. 2002. "The 'Greekness' of Greek Prehistory: an investigation of the debate 1876-1900", *Pharos* 10: 105-22
- Voutsaki, S. 2003. "Archaeology and the construction of the past in nineteenth century Greece", in Hokwerde, H. (ed) *Constructions of Greek past: Identity and Historical consciousness from antiquity to the present*. Groenigen: 231-55.